

ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟ

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Μάριος Μπέγζος, «Ο κοινωνισμός του ανθρωπισμού», (Περ.Ευθύνη, τεύχος 420, Δεκέμβριος 2006, σελ. 647-648). [Πανελλήνιες 2007]

Ο άνθρωπος είναι το κέντρο του κύκλου της ζωής, αλλά όμως δεν είναι ο ίδιος ο κύκλος της ζωής. Ανήκουμε στον κόσμο, αλλά αυτός ο κόσμος δεν μας ανήκει, δεν είναι κτήμα μας. Είμαστε οι διαχειριστές της ζωής και όχι οι ιδιοκτήτες της. Δεν είμαστε δούλοι του κόσμου, ούτε όμως γίναμε κι αφεντικά του. Απλώς παραμένουμε οικονόμοι της ζωής¹.

Με αυτόν τον κάπως αφοριστικό τρόπο απεικονίζουμε την κρίση του ανθρωπισμού στον νεώτερο δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό. Ο αναγεννησιακός ανθρωπισμός πρόβαλε τον άνθρωπο ως το επίκεντρο της πραγματικότητας και κατέφυγε στα ανθρωπιστικά γράμματα, προκειμένου να καταστεί νθρώπινος ο άνθρωπος (homo humanis). Αγαθή κι επαινετή η πρόθεση του ανθρωπισμού, όπως επίσης αγγαυ² αποδείχθηκαν οι καρποί του μέσα στον επακολουθήσαντα διαφωτισμό με την καθιέρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου που υπόσχονται την ελευθερία ως εγγύηση της ανθρωπιάς του ανθρώπου.

Το αναπόφευκτο ατόπημα του ανθρωπισμού είναι η διολίσθησή του στον ατομικισμό. Ο Humanismus (ανθρωπισμός, ουμανισμός) κατάντησε Individualismus (ατομικισμός). Λέμε άνθρωπος και εννοούμε άτομο. Μιλούμε για τον πολίτη και έχουμε στον νου τον ιδιώτη. Αναφερόμαστε στον εαυτό μας και εξυπονούμε το εγώ μας σε τέτοιο βαθμό, ώστε να λησμονούμε τον άλλο που συνυπάρχει μαζί μας και το όλον μέσα στο οποίο συνανήκει το εγώ μας μαζί με καθένα άλλο του. Οι λογοτέχνες προφήτευαν από τον προπερασμένο αιώνα ήδη: «Όλοι στον αιώνα μας χώρισαν και γίνανε μονάδες, ο καθένας αποτραβιέται στη μοναξιά του, ο καθένας απομακρύνεται απ' τον άλλον, κρύβεται και κρύβει το έχει του³ και καταλήγει ν' απωθεί τους ομοίους του και ν' απωθείται απ' αυτούς» (Ντοστογιέφσκι).

[...] Για να υπερβεί ο ανθρωπισμός την κρίση του απαιτείται να προβεί σε μια μόνο σωτήρια πρωτοβουλία: να αποποιηθεί τον ατομικισμό. Για να μιλήσουμε με την γλώσσα των ποιητών μας: «Το καίριο στη ζωή αυτή κείται πέραν του ατόμου. Με τη διαφορά ότι, αν δεν ολοκληρωθεί κανείς ως άτομο —κι όλα συνωμοτούν στην εποχή μας γι' αυτό— αδυνατεί να το υπερβεί» (Ελύτης). Ο ανθρωπισμός χρειάζεται, αλλά δεν αρκεί έτσι όπως κατάντησε, δηλαδή σαν ατομικισμός. Απαιτείται ο ανθρωπισμός και περιττεύει ο ατομικισμός. Είναι επιτακτική ανάγκη των καιρών μας να περάσουμε από την εξατομίκευση του ανθρώπου στον εξανθρωπισμό του ατόμου. Με δυο λόγια, πρέπει να απελευθερώσουμε τον ανθρωπισμό από τον ατομικισμό. Όταν ο άνθρωπος αυτοπεριορίζεται στο άτομο, τότε αυτοχειριάζεται⁴ υπαρξιακά. Ο ατομικισμός είναι το καρκίνωμα του ανθρωπισμού.

Ο ορίζοντας για την αποδέσμευση του ανθρωπισμού από τον ατομικισμό είναι ο κοινωνισμός⁵. Ο ανθρωπισμός χρειάζεται να κοινωνικοποιηθεί, δηλαδή ο άνθρωπος να αντιληφθεί την ύπαρξή του ως συνύπαρξη κι όχι σαν δήθεν αυθύπαρκτη μονάδα αποκομμένη από το περιβάλλον της, όπως δυστυχώς συμβαίνει με το άτομο. [...] Με μια απλή φράση: ο άνθρωπος δεν υπάρχει απλώς, αλλά συνυπάρχει κυρίως.

Ο άνθρωπος είναι συνάνθρωπος, αλλιώτικα καταντά απάνθρωπος. Ο ανθρώπινος άνθρωπος δεν είναι ατομικός αλλά κοινωνικός: δεν αποτελεί ύπαρξη αλλά συνύπαρξη. [...]

Πυξίδα για τον ασφαλή διάπλου⁶ ανάμεσα στην Σκύλλα της εξατομίκευσης και στην Χάρυβδη της μαζοποίησης είναι η κοινωνικοποίηση του ανθρωπισμού. Χωρίς να διακινδυνεύουμε κανενός είδους προφητεία και δίχως να καταφεύγουμε σε ιστορικοφιλοσοφικές μαντείες, πιστεύουμε ότι ο κοινωνισμός του ανθρωπισμού είναι η επιταγή των καιρών μας.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, Ο Σύγχρονος Άνθρωπος. Οι Εκδόσεις των φίλων, Αθήνα 1988. 18η έκδοση (Διασκευή). [Πανελλήνιες 2014]

Η «ανθρωπιά» είναι μια λέξη του καιρού μας, ένας όρος κοινόχρηστος, ένα νόμισμα που κυκλοφορεί σ' όλα τα χέρια, γιατί συμβαίνει η ανταλλακτική του αξία να είναι πολύ μεγάλη. Και με την «ανθρωπιά» εννοούμε, φυσικά, τη συμπόνια, τη συμμετοχή, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στο πάθος του γείτονα. Και όχι μόνο του γείτονα. Του κάθε ανθρώπου. Άλλοτε χρησιμοποιούσαν τον όρο «ανθρωπισμός». Έλεγαν: «αυτός είναι μεγάλος ανθρωπιστής» και με τούτο εσήμαιναν μια προσωπικότητα που ξοδευόταν ολόκληρη για να κάμει το καλό. Ο Ντυνάν, για παράδειγμα, ο ιδρυτής του «Ερυθρού Σταυρού», υπήρξε ένας τέτοιος ανθρωπιστής. Πέρα απ' ό,τι θα μπορούσε να ενδιαφέρει αποκλειστικά το άτομό του, εσυλλογίσθηκε τους ανθρώπους που έπασχαν, έξω από διάκριση φυλής και θρησκείας, «εν πολέμω και εν ειρήνη».

Ο «ανθρωπιστής», ένας άνθρωπος με σπουδαίες ικανότητες, που αναλίσκεται με ειλικρίνεια, χωρίς υστεροβουλία, ακόμη και χωρίς τη θεμιτή, επιτέλους, από πολλές απόψεις, επιθυμία της υστεροφημίας, υπήρξε, για πολλούς αιώνες, ένα θαυμάσιο ιδανικό, που οι προγενέστεροι το επρόβαλλαν στους μεταγενέστερους. Ακόμη τότε η «ανθρωπιά», μολονότι δεν έπαυε να είναι κοινή απαίτηση, δεν είχε καταντήσει κοινόχρηστος όρος. Ήταν η σπάνια, η υψηλή παρουσία, όπου μόνο μερικές εκλεκτές φύσεις κατόρθωναν να φτάσουν. Και ακόμη, μια καθημερινή άσκηση που ο καθένας την επιθυμούσε για τον εαυτό του, θεωρώντας την αυτονόητο χρέος του, χωρίς να συλλογίζεται ότι θα μπορούσε και διαφορετικά να την αξιοποιήσει.

Το γεγονός ότι η απαίτηση της «ανθρωπιάς» έχει γίνει κοινός τόπος σήμερα δεν είναι χωρίς ιδιαίτερη σημασία. Δείχνει πως η οικουμενική ψυχή αισθάνεται βαθύτερα την ταλαιπωρία του ανθρώπου και αναζητεί διέξοδο.

Περιττό να προστεθεί πως και η ανθρωπιά, καθώς κι ένα σωρό άλλοι όροι, έχει υποστεί τρομακτικές διαστρεβλώσεις. Όποιος είπε πως οι ιδέες είναι καθώς τα υγρά, που παίρνουν το σχήμα του μπουκαλιού τους, είχε, βέβαια, πολύ δίκιο. Και με τους όρους το ίδιο συμβαίνει. Αλλάζουν νόημα, αλλάζουν απόχρωση, κατά τον τρόπο που τους μεταχειρίζεται κανείς και κατά τον σκοπό που επιδιώκει χρησιμοποιώντας τους. Έτσι, μπορούμε να μιλούμε όλοι για ανθρωπιά, αλλά να εννοούμε ολωσδιόλου διαφορετικό πράγμα ο καθένας.

Έπειτα, ένας όρος, μια λέξη, μια έκφραση, που βρίσκεται ολοένα στο στόμα μας, σιγά σιγά φτωχαίνει, αδειάζει, αποστεώνεται, αυτοακυρώνεται. Φοβούμαι πως ίσια ίσια αυτό έχει συμβεί με την ανθρωπιά. Αρκεί μια ματιά ολόγυρά μας, για να το νιώσουμε καλύτερα τούτο. Η καθημερινή ζωή ολοένα και περισσότερο χάνει τη θαλπωρή, τη γλυκιά ζεστασιά της. Είναι ένας χειμώνας χωρίς αλκυονίδες. Η «καλημέρα», αυτό το χαρούμενο άνοιγμα παραθύρου προς τον αίθριο ουρανό, μεταβάλλεται σιγά σιγά σε μορφασμό. Η ανθρώπινη λαιμαργία, η δίψα της ευζωίας δεν αφήνει τόπο για ευγενικά αισθήματα. Κάτι περισσότερο: τα ευγενικά αισθήματα θεωρούνται ξεπερασμένα.

Λησμονούμε, ωστόσο, πως η ανθρωπιά είναι κυριότατα βούληση, δεν είναι γνώση, δεν είναι μόνο γνώση. Και δεν είναι λόγος, είναι πράξη. Είναι ένας ολόκληρος εσωτερικός κόσμος, στην τελείωσή του, που ακτινοβολεί παντού. Η ανθρωπιά αποκλείει τη μισαλλοδοξία, την καταφρόνηση του άλλου ανθρώπου· είναι επιεικής και ήπια. Περιέχει πολλή συγκατάβαση και πολλή κατανόηση. Η ανθρωπιά είναι κυκλική παρουσία. Δεν βρίσκεται στραμμένη προς ένα μονάχα σημείο του ορίζοντα. Εκείνος που είναι αληθινά ανθρώπινος δεν μπορεί παρά να είναι, σε κάθε περίπτωση, ανθρώπινος. Η ανθρωπιά δεν είναι επάγγελμα, δεν είναι όργανο αυτοπροβολής και επιτυχίας. Είναι απάρνηση. Πρέπει πολλά ν' αρνηθείς, για να κερδίσεις τα ουσιωδέστερα. Αλλά δεν είναι και παθητική

κατάσταση. Ολωσδιόλου αντίθετα, αποτελεί μορφή αδιάκοπης ενέργειας. Είναι πολύ ευκολότερο να γίνεις «μέγας ανήρ» παρά να γίνεις «μεγάλος άνθρωπος». Η Ιστορία είναι γεμάτη παραδείγματα μεγάλων ανδρών. Αλλά έχει πολύ λίγους «ανθρώπους» να παρουσιάσει.

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Ψηφιακός ανθρωπισμός

Άρθρο των Χ. Τσίγκανου και Δ. Σπινέλλη, εφημερίδα Καθημερινή, 25/8/2019 (το κείμενο προσαρμόστηκε για τον σκοπό της αξιολόγησης).

[Επαν.Πανελλήνιες 2019]

Η ελληνική μυθολογία με τον μύθο του Προμηθέα και της Πανδώρας¹ μάς διδάσκει ότι η τεχνολογία δεν είναι ποτέ απαλλαγμένη από δυσμενείς συνέπειες. Μέχρι και σήμερα η φωτιά στοιχίζει τακτικά ανθρώπινες ζωές. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι βρισκόμαστε στο μέσον μιας βαθιάς κοινωνικής μεταμόρφωσης, με την επιστήμη των υπολογιστών να αποτελεί τον βασικό παράγοντα αλλαγής. Η ικανότητα αυτοματοποίησης των ανθρώπινων γνωστικών δραστηριοτήτων είναι μια επαναστατική πτυχή της πληροφορικής. Για πολλές εργασίες, οι μηχανές ξεπερνούν σε ταχύτητα, σε ακρίβεια, αλλά ακόμα και σε αφαιρετική ανάλυση², αυτό που οι άνθρωποι μπορούν να επιτύχουν.

Ενώ η ψηφιοποίηση των πάντων ανοίγει άνευ προηγουμένου ευκαιρίες, δημιουργεί επίσης σοβαρές ανησυχίες. Χαρακτηριστικά, ο εφευρέτης του Παγκόσμιου Ιστού Τιμ Μπέρνερς-Λι το εξέφρασε με τη θλιβερή δήλωσή του: «Το Σύστημα αποτυγχάνει». Οι απειλές εναντίον της ιδιωτικότητας και της ελευθερίας του λόγου, η άνοδος ακραίων απόψεων και ψευδών ειδήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η απώλεια της ιδιωτικής ζωής και η εξάπλωση της ψηφιακής επιτήρησης είναι μερικά μόνο ενδεικτικά παραδείγματα. Η συν-εξέλιξη τεχνολογίας και ανθρωπότητας, μέσα σε έναν καταγισμό δεδομένων, αλγορίθμων³ και υπολογιστικής ισχύος, διαταράσσει τον ίδιο τον ιστό της κοινωνίας επηρεάζοντας ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις, κοινωνικούς θεσμούς, οικονομίες και πολιτικές δομές.

Ας δούμε ένα απλό παράδειγμα από τον χώρο της μηχανικής μετάφρασης. Αν ζητήσουμε από τη μηχανή αυτόματης μετάφρασης Google Translate να μας μεταφράσει την αγγλική πρόταση «The doctor asked the nurse to take a blood sample» στα ελληνικά, θα πάρουμε: «Ο γιατρός ζήτησε από τη νοσοκόμα να πάρει δείγμα αίματος». Παρατηρήστε μια σημαντική λεπτομέρεια: ο αλγόριθμος υπέθεσε ότι η φράση αναφέρεται σε άνδρα γιατρό και γυναίκα νοσηλεύτρια. Αυτό οφείλεται στη διαρκή εκπαίδευση του αλγορίθμου με ζευγάρια κειμένων (ελληνικά – αγγλικά), όπου οι γιατροί είναι άνδρες και οι νοσοκόμες γυναίκες. Το πρόβλημα φαινομενικά μπορεί να μοιάζει αθώο. Όμως, αν οι προκαταλήψεις επικρατούν σε συστήματα αυτοματοποιημένης μετάφρασης, δημιουργείται η εύλογη ανησυχία ότι ανάλογες προκαταλήψεις μπορεί να υπάρχουν σε αυτόνομα οχήματα, αυτοματοποιημένα μοντέλα που χρησιμοποιούνται στην απονομή δικαιοσύνης και άλλες κρίσιμες εφαρμογές.

Το παράδειγμα της μετάφρασης αναδεικνύει το εξής: Όπως όλες οι τεχνολογίες, οι ψηφιακές τεχνολογίες δεν είναι αποτέλεσμα παρθενογένεσης. Διαμορφώνονται από έμμεσες και άμεσες επιλογές, και συνεπώς ενσωματώνουν ένα σύνολο αξιών, κανόνων, οικονομικών συμφερόντων και υποθέσεων σχετικά με τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. Σήμερα, πολλές από αυτές τις επιλογές παραμένουν κρυμμένες σε λογισμικό που υλοποιεί αόρατους αλγορίθμους, χωρίς έλεγχο τρίτων και λογοδοσία.

Αυτές οι πρακτικές δεν πρέπει να επικρατήσουν. Οφείλουμε να διαμορφώσουμε την τεχνολογία σύμφωνα με ανθρώπινες αξίες και ανάγκες, αντί να επιτρέπουμε στις τεχνολογίες να διαμορφώνουν τον άνθρωπο. Για τον σκοπό αυτό πρέπει να επιστρατεύσουμε κριτική σκέψη και

διεπιστημονικότητα. Το καθήκον μας δεν είναι μόνο να περιορίσουμε τα μειονεκτήματα των τεχνολογιών, αλλά και να ενθαρρύνουμε όποια καινοτομία επικεντρώνεται στον άνθρωπο.

Τι μπορούμε, όμως, να κάνουμε; Αποτελεσματικοί κανονισμοί, κανόνες δεοντολογίας και νόμοι που εξασφαλίζουν δικαιοσύνη, ισότητα, λογοδοσία και διαφάνεια για συστήματα λογισμικού είναι σίγουρα ένα πρώτο βήμα. Αποφάσεις που έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν ατομικά ή συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να συνεχίσουν να λαμβάνονται από ανθρώπους. Απαιτείται στα πανεπιστήμιά μας ένα όραμα για νέα προγράμματα σπουδών που να συγκεράζουν την πληροφορική με γνώσεις και αξίες από ανθρωπιστικές και κοινωνικές σπουδές. Η Φινλανδία και η Κίνα ήδη ενσωματώνουν σπουδές τεχνητής νοημοσύνης στο σχολείο. Η Ελλάδα, με το εξαιρετικό επιστημονικό προσωπικό και την πλούσια γραμματεία που διαθέτει, θα μπορούσε να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις.

1 Πανδώρα: οι θεοί της έδωσαν ως γαμήλιο δώρο ένα πιθάρι («το κουτί της Πανδώρας»), το οποίο περιείχε όλα τα δεινά και το οποίο άνοιξε, παρά την αντίθετη διαταγή του Δία. Συνέπεια της ενέργειάς της ήταν να ξεχυθούν τα δεινά αυτά στον κόσμο.

2 αφαιρετική ανάλυση: εδώ, η ανάλυση δεδομένων και ο συνδυασμός τους.

3 αλγόριθμος: σύνολο κανόνων που εφαρμόζονται για την επίλυση ενός προβλήματος.

ΚΕΙΜΕΝΟ 4

Η ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ, Τσιρόπουλος Κ., Δοκίμια Ευθύνης, 3η έκδοση, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, 1986 (Το κείμενο προσαρμόστηκε για τον σκοπό της αξιολόγησης.) [Επαν. Πανελλήνιες 2020 παλαιό σύστημα]

Τον αληθινό άνθρωπο δεν μπορούμε να τον εννοήσουμε παρά οπλισμένο με ευαισθησία, κυριολεκτικά θωρακισμένο από αυτή. Και λέμε πως ένας άνθρωπος είναι ευαίσθητος, όταν διατηρεί ακέραια και ατραυμάτιστα τα πνευματικά του ανακλαστικά. Όταν δέχεται και αποδίδει, μένει ανοιχτός, έτοιμος να δονηθεί από τους ερεθισμούς που έρχονται ως τον βαθύτερο εαυτό του από πρόσωπα και πράγματα, ικανός ν' αποδώσει τους ερεθισμούς, δηλαδή, να τους διοχετεύσει μέσα στη ζωή του.

Για τον ευαίσθητο άνθρωπο η ζωή παύει να είναι επίπεδη. Αντίθετα, βαθαίνει, τα συμβάντα αποκτούν ένα νόημα καινούριο, πιστότερο στην αληθινή τους ουσία και φύση και ο άνθρωπος προβάλλεται ως ένα διαρκές παρόν, ανεξερεύνητο θαύμα. Η ευαισθησία σε αξιώνει να βλέπεις μέσα στον άλλο την ψυχή και μ' αυτή να συνδέεσαι, αυτή ν' αγαπάς. Σε καιρούς που δεν πλεονάζει η κακία, η ευαισθησία είναι σύνδεσμος κοινωνικός, στοιχείο απαραίτητο για τη βαθύτερη επαφή και σύνδεση των ανθρώπων. [...]

Ο κόσμος όμως σήμερα είναι γεμάτος από ανθρώπους κούφιους, πέτρινους, φαντάσματα εφιαλτικής ώρας, νευρόσπαστα¹ ομοιογενή που μασουλούν την τροφή, περπατούν, συζητούν, έχουν και κάποια «πνευματικά» ενδιαφέροντα [...].

Υπάρχουν, βέβαια, ακόμη οι τρυφεροί κι ευαίσθητοι άνθρωποι. Αλλά είναι άπραγοι, με χέρια σαπισμένα, με καρδιά που υποφέρει αλλά δεν γνωρίζει να πρακτικοποιεί τον πόνο της. Αισθάνονται, μαντεύουν, αλλά διστάζουν, η δύναμη έχει παγώσει, έχει ακινητήσει μέσα τους.

Με τέτοιους ανθρώπους, όμως, ο κόσμος δεν μπορεί να πάει μπροστά, δεν μπορεί να σταθεί. Με σκληρούς, αδίστακτους κι ευαίσθητους άπραγους, το ανθρώπινο γένος εξανδραποδίζεται, η

κοινωνία εκφυλίζεται, στην αρχή συμβιβάζεται, ύστερα αναγορεύει τους ανάξιους ως οδηγούς της [...].

Το αίτημά μας γίνεται πλέον σαφές: ζητούμε ευαίσθητους αλλά δυναμικούς ανθρώπους. Εκείνους που μπορούν να μετατρέψουν την ευαισθησία τους σε λυδία λίθο² που θα δοκιμάζει και θα κρίνει τα του κόσμου, μία ευαισθησία ακονισμένη, σίγουρη και σταθερή στην αντίδρασή της. Αυτοί θα μπορέσουν να σταθούν αντίθετοι, αντιμέτωποι στο πηχτό ρεύμα των σκιών, των κούφινων και αναίσθητων ανθρώπων, των αναποφάσιστων.

Το ρεύμα, βέβαια, θα τους υπερκεράσει, θα τους αφήσει, αλλά η ζωή δεν θ' ανθίσει εκεί που πηγαίνει το τυφλό, βουβό, παράφρονο πλήθος. Η ζωή θ' ανθίσει εκεί που θα σταθούν όρθιοι κι ακλόνητοι, με τα δυο πόδια τους γερά στυλωμένα στο χώμα, με το βλέμμα προς τον ουρανό, οι λίγοι, ευαίσθητοι και δυνατοί άνθρωποι.

1 νευρόσπαστο = μαριονέτα, (εδώ) ο άνθρωπος που ενεργεί χωρίς δική του βούληση, αλλά με την υπόδειξη ή την πίεση άλλων.

2 λυδία λίθος = μεταφορική χρήση της έκφρασης που δηλώνει την καθοριστική ιδιότητα με την οποία ελέγχεται η αξία κάποιου.

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΟΓΟΥ

Σε κείμενο (300-350 λέξεις) με τη μορφή αποδεικτικού δοκιμίου, στο οποίο θα δώσετε έναν τίτλο, να αναφερθείτε :

α. σε συγκεκριμένα φαινόμενα που επιβεβαιώνουν την έλλειψη ευαισθησίας του ανθρώπου στις μέρες μας, και

β. σε ενέργειες με τις οποίες ο νέος άνθρωπος μπορεί να εκδηλώσει έμπρακτα την κοινωνική του ευαισθησία.